

YEVROPA CHORVACHILIGIDA QORAKO'LCHILIK

B.A.Axmedov

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti professori

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yevropa mamlakatlarida qorako'l qo'ylarini kelib chiqish tarixi, uning rivojlanishi, mintaqada mavjud qorako'l qo'ylari, qorako'l terilari, ular uchun yaratilgan imkoniyatlar, bundan tashqari qorako'l terini oshlash, jahon bozorida sotilishi va u bilan bog'liq ba'zi masalalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: konformatsiya, Yarim zotli qorako'l, Qorako'l shirkati, poda, dag'al junli, volosh, naslchilik sovxozi, iqlimlashtirish.

Аннотация: В данной статье история происхождения каракольских овец в европейских странах, их развитие, каракольские овцы, каракольские шкуры в регионе, созданные для них возможности, а также разведение каракольских шкур, продажа их на мировом рынке и изложены некоторые связанные с ней вопросы.

Ключевые слова: экстерьер, метис Каракол, Каракольское предприятие, стадо, грубая шерсть, волошь, племенной совхоз, акклиматизация.

Annotation: This article contains the history of the origin of Karakol sheep in European countries, their development, Karakol sheep, Karakol skins in the region, the opportunities created for them, as well as the breeding of Karakol skins, their sale on the world market and some related issues are outlined.

Key words: exterior, mixed breed Karakol, Karakol enterprise, herd, coarse wool, hair, breeding state farm, acclimatization.

Jahonda bugungi kunda oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talab oshib bormoqda, bu esa o'z-o'zidan chorvachilik sohasini yanada rivojlantirishni talab qiladi. BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (FAO) tomonidan uzoq yillarga mo'ljallab ishlab chiqilgan strategik dasturlari doirasida yer yuzining turli hududlarida yuqori qiymatga ega bo'lgan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va yetishtirish ko'zda tutiladi. Jumladan, Bolgariyaga qorako'l mo'ynasi importi doimiy ravishda o'sib bordi. Buning sharofati bilan xalq xo'jaligi uchun qimmatli valyuta tejab qolindi, undan boshqa zarur tovarlar sotib olindi. Boshqa tomondan, mahalliy dag'al junli qo'ylar bilan chatishtirish qorako'l yetishtirish uchun yaxshi asos bo'lib xizmat qildi. Aralash qorako'l yetishtirish va eksport qilish uchun qulay imkoniyatlar Qishloq xo'jaligi vazirligini 1945-yilda SSSRdan (O'rta Osiyo Respublikasi) ko'p miqdorda qorako'l qo'ylarini olib kirishga turtki bo'ldi. Yarim zotli qorako'l qo'ylarini yetishtirish uchun mamlakatda zotli qorako'l qo'ylarining podasi bo'lishi zarur. Bunday poda 1946-yilda V.Kolarova tomonidan yaratildi. Ilgari qorako'l qo'ylarini iqlimlashtirishga urinishlar muvaffaqiyatsiz yakunlangan. Bu esa

mamlakatga import qilingan (120 ta sovliq va 41 qo'chqor)ni alohida nazorat ostida parvarish zaruratini talab qildi. Bolgariyaga kelganidan so'ng darhol hayvonlarning iqlimga moslashish qobiliyatini o'rganish boshlandi. Tadqiqotning asosiy maqsadi yangi sharoitlarning ta'sirini aniqlash edi. 137 bosh qo'ylarning tirik vazni, konformatsiyasi, jun qirqishi, unumdorligi, salomatligi va sifati past bo'lgan. Ruminiya Rossiyaga birinchi marta 1884-yilda, ikkinchi marta 1889-yilda Buxorodan naslli qo'ylar olib kelgan¹. Shundan so'ng Ruminiya Rossiyadan yana bir necha bor qorako'l qo'ylarini olib keldi. Qorako'l qo'ylari soni bo'yicha Germaniya Yevropada ikkinchi o'rinni egallaydi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 1936-yilda Germaniyada 1000 bosh naslli va 8758 bosh aralash qorako'l qo'ylari bo'lgan². Qorako'l qo'ylari Bosniyaga sobiq Bessarabiyadan olib kelingan. Bu yerda ular dengiz sathidan 1400 m balandlikda ko'paya boshladilar. Mahalliy dag'al junli qo'ylarning qorako'l qo'chqorlari bilan chatishtirish ikkinchi va uchinchi avlodlarga yetib bordi va Adamesning fikricha, hosil bo'lgan qo'zilar jilosi, sifati va jingalakligining zichligi bo'yicha Buxoronikiga yaqin edi. 1901-yilda Serbiyaga birinchi marta Qrimdan 100 bosh qorako'l qo'y va qo'chqor keltirildi. Shundan keyin yana bir necha bor qorako'l qo'ylari olib kelingan. Qorako'l qo'ylarining oziqlantirish va parvarish qilishdagi xatolar, shuningdek, urushlar Bosniya, Gersegovina va Serbiyada qorako'lchilikning rivojlanishini to'xtatdi. Vengriyaga juda oz sonli qorako'l qo'ylari olib kelingan. Astraxan naslchilik tashkiloti Italiyaning shimolida va Sitsiliya orolida ham rivojlana boshladi. Sitsiliyada 600 bosh ga yaqin naslli qorako'l qo'ylari bor edi. Hozirda u yerda qorako'l qo'zilar mahalliy dag'al junli qo'y zotlarining (Imrinskiy, Mendesskaya va Lazarskaya) qorako'l qo'chqorlari bilan chatishtirish orqali olinadi. So'nggi yillarda qorako'l teri yetishtirish va ishlab chiqarish bo'yicha tajribalar quyidagi mamlakatlarda o'tkazildi: Finlandiya, Shvetsiya, Norvegiya va hatto Islandiyada, Skandinaviya mamlakatlarida qorako'lchilik juda muvaffaqiyatli rivojlanmoqda. Norvegiyaga birinchi marta qorako'l qo'ylari 1919-yilda olib kelingan, 1934-yilda esa 168 bosh qorako'l qo'chqorlari mavjud bo'lib, ular yiliga

¹ Холин Г.Е. Из опыта проведения раннего окота каракульских овец в совхозе «Гузар» // Каракулеводство и звероводство. - Москва, 1956. №4. - С. 19-22.

² Холин Г.Е. Из опыта проведения раннего окота каракульских овец в совхозе «Гузар» // Каракулеводство и звероводство. - Москва, 1956. №4. - С. 25-29.

3000 ga yaqin boshqa zotlarning sovliqlarini urug‘lantirardi. Qorako‘lchilik AQSH, Kanada va Janubiy Amerikada juda cheklangan miqyosda rivojlangan. Jyuhening ma‘lumotlariga ko‘ra, 1939 yilgacha Shimoliy Amerikada turli avlodlarga mansub 3000 bosh zotli va 25 ming bosh naslli qorako‘l qo‘ylari bo‘lgan³. Qorako‘l qo‘ylari Janubiy-G‘arbiy Afrikada eng tez va keng tarqalgan. Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, keng geografik hudud va issiq dasht o‘simliklariga qaramay qorako‘l qo‘ylari Avstraliyadan tashqari yer sharining barcha qit‘alariga kirib kelgan. Qorako‘lchilik faqat iqlimi quruq bo‘lgan hududlarda hamda chala cho‘l, cho‘l va boshqa mamlakatlarda tovar xo‘jaligi sifatida o‘zini namoyon qildi. Qorako‘l zotini iqlimlashtirish bo‘yicha ko‘plab tajribalar muvaffaqiyatli bo‘lmadi va sof zotli hayvonlarning chetdan qayta-qayta keltirilishiga qaramay, bu joylarda qorako‘lchilik keng miqyosda rivojlana olmadi va ko‘pincha bu havaskorlik xarakteriga ega bo‘ldi. Bolgariya turk istibdodidan ozod bo‘lganidan so‘ng ko‘p o‘tmay go‘zal va qimmatbaho qorako‘l qo‘ylari bolgar mutaxassislarining e‘tiborini tortdi. Bolgariya qo‘ychilik yaxshi rivojlangan mamlakatdir. Qo‘ylar soni bo‘yicha Yevropada oltinchi o‘rinda turadi, kvadrat kilometr ga to‘g‘ri keladigan qo‘ylar soni bo‘yicha ikkinchi, 1000 bosh aholiga to‘g‘ri keladigan qo‘ylar soni bo‘yicha birinchi o‘rinda turadi. Qo‘ychilikni rentabelli qilish maqsadida qo‘ylardan olinadigan daromadni nafaqat jun, sut va go‘sh, balki ko‘proq qo‘y olish hisobiga ham oshirish imkoniyatlari izlandi. Bunday imkoniyat 1939-yilda erishilgan mahalliy dag‘al junli qo‘ylarni qorako‘l qo‘chqorlari bilan chatishtirish natijasida qorako‘l qo‘zilar olindi. Bolgariyada bu yanada muhimroq, chunki bu yerda qo‘ylar sog‘iladi va yangi tug‘ilgan qo‘zilarni so‘yish sut mahsuldorligini 2 baravar oshiradi. 1898-yil Bolgariyaga qorako‘l qo‘ylarining birinchi importi Janubiy Rossiyada 20 bosh qo‘chqor sotib olib, Pazardjik doimiy komissiyasi tomonidan amalga oshirildi. Oradan besh yil o‘tib, 1903-yilda xuddi shu komissiya Rossiyadan yana 40 bosh qo‘chqor, 50 ta qo‘y va 7 ta qorako‘l zotli qo‘zilarni sotib oldi. Tashishning sustligi, oziqlantirish va parvarishning yomonligi sababli yo‘lda 26 bosh qo‘chqor, 16 bosh qo‘y va 2 bosh qo‘zi nobud bo‘lgan. Qolgan hayvonlar Panagyurishte shahri yaqinidagi tog‘li

³ Бойко Д.Ф., Канцепольский А.С. Ленинградский пушной аукцион и очередные задачи каракулеводства // Каракулеводство и звероводство. - Москва, 1956. №6. - С. 22-29.

hududga qo‘ylar uchun maxsus qurilgan xonaga joylashtirildi. Bir yil davomida tirik qolgan hayvonlardan yana 15 bosh qo‘y va 11 bosh qo‘chqor nobud bo‘ldi. 1904-yilga kelib 19 bosh qo‘y va 5 bosh qo‘zidan birortasi ham qolmagan. Shu munosabat bilan qorako‘l qo‘ylarini ko‘paytirish imkoniyati yo‘qoldi. Kelgusi yilning oxiriga kelib (1905-yil) barcha chetdan keltirilgan qorako‘l qo‘ylari va ularning nasllari nobud bo‘ldi. Muvaffaqiyatsizliklarga qaramay, 1906-yilda Pazardjik doimiy komissiyasi uchinchi marta Rossiyadan 60 bosh qorako‘l qo‘chqorini olib keldi, ulardan 5 tasi yo‘lda nobud bo‘ldi. Qolgan hayvonlardan 50 boshi mahalliy dag‘al junli qo‘ylar bilan chatishtirish uchun aholiga tarqatilib, qo‘yxonada atigi 5 bosh qo‘chqor qolgan. Qo‘ylar Dobrich viloyatining bir qator qishloqlarida xususiy mulkdorlar - qo‘y boquvchilar o‘rtasida taqsimlandi. Sofiya doimiy komissiyasi taxminan bir vaqtning o‘zida chetdan qorako‘l qo‘chqorlarini ham olib kelib, Pirdop va Ixtimon tumanlari aholisiga tarqatildi. Qorako‘l qo‘ylarini iqlimlashtirish bo‘yicha o‘tkazilgan tajribalarning muvaffaqiyatsizlikka uchrashiga qorako‘lchilik bo‘yicha davlat va boshqa davlat muassasalarining ushbu tajribalarga umuman qiziqishi yo‘qligi sabab bo‘ldi. 1931-yilda T.Balabanovning savdo shirkati import qilgan qorako‘l qo‘ylarning Sobiq Bessarabiyadan yettita qorako‘l qo‘chqor va Galliyadagi chorvachilik institutidan qorako‘l yetishtirish uchun 2 bosh qo‘chqor, 600 bosh mahalliy dag‘al junli qo‘ylarini ushbu korxonadan sotib oldi⁴. Qorako‘l qo‘ylarini iqlimlashtirish bo‘yicha barcha tajribalar 1914-yil 9-sentyabrgacha olib borilgan, 1 tasi muvaffaqiyatsiz tugadi. Muvaffaqiyatsizlik sabablari: 1) atrof-muhit sharoitlari ta'sirini noto‘g‘ri tushunish va yetarli darajada baholamaslik; 2) yaroqsiz hududlarda qorako‘l qo‘ylarini ko‘paytirish; 3) naslli chorva mollarini noto‘g‘ri oziqlantirish va parvarish qilish; 4) yaxshi tayyorlangan boshqaruv va texnik xodimlarning yetishmasligi sabab qilib ko‘rsatildi. Bolgariyada qorako‘l qo‘ylarini iqlimlashtirish bo‘yicha birinchi muvaffaqiyatli tajriba 1944-yil 9-sentabrdan keyin o‘tkazildi va 8 yil davomida qorako‘l qo‘ylarini ko‘paytirish muvaffaqiyatli bo‘ldi. Qishloq xo‘jaligi vazirligi tomonidan O‘zbekiston SSR “Muborak” naslchilik sovxozidan 120 bosh qo‘y va 41 bosh qo‘chqor keltirildi. Bu esa Yevropada ham

⁴ Будагов С.М. Как было создано ценное стадо каракульских овец в совхозе «Узбекистан». Овцеводство, - Москва. 1969. №1.- С. 20-25.

qorako'lichilikning rivojlanishiga yo'l ochib berdi. Ammo iqlimdagi o'zgarishlar uning rivojlanishiga to'sqinlik qilib keldi. XIX asr oxirlaridan XX asr boshlarigacha O'rta Osiyo xonliklari, keyinroq esa Rossiya qorako'lni jahon bozoriga yetkazib berishda monopolist bo'lgan. Qorako'lga bo'lgan katta qiziqish Yevropada Germaniya va Avstriya qishloq xo'jaligi institutlarida qorako'l qo'ylarini ilmiy darajada yetishtirishga xizmat qildi. 1907-yilda Buxorodan Avstriyaga qorako'l qo'ylarining guruhi keltirildi, 6 boshi Afrika qit'asining janubi-g'arbiy qismiga olib ketildi. Shunday qilib, qorako'lichilikda mutlaqo yangi yo'nalish - Namibiya qorako'li yoki "svakara" ning rivojlanish tarixi boshlandi⁵. Svakara - Janubiy Afrikaning janubi-g'arbiy Afrikadagi mashhur brendining qisqartmasi hisoblanadi. XX asr boshlarida qorako'l qo'ylarining soni ikki millionga yaqin bo'lib, asosiy qismi hamon O'rta Osiyo hududida joylashgan bo'lib, Buxoro amiri mulki edi. 1917-yilda O'zbekistonda "yangi hukumat" tashkil etilishi bilan Sovet hokimiyati qo'ylar sonini ancha qisqartirdi. Beklar va "yangi hukumat" o'rtasidagi kurashda nafaqat odamlar, balki hayvonlar ham azob chekdi. Podalar qisman qirib tashlandi. Eronga 70 ming bosh hayvonlar o'g'irlab ketildi, yer egalari tomonidan Afg'oniston hududiga 400 mingga yaqin qo'y jo'natildi, bu esa afg'on qorako'lining boshlanishi edi. Bu mamlakatlarning har birida qorako'lichilik o'ziga xos yo'ldan bordi, bu esa bir-biriga o'xshash, biroq bir xil bo'lmagan uch turdagi qorako'lning: o'zbek, afg'on va Janubiy Afrika qorako'lining yaratilishiga olib keldi. 1939-yilda Polshada 10 mingga yaqin qorako'l qo'ylari mavjud edi. Professor Pravohenskiy R., Lublin krukovka mahalliy qo'y zotini juda uzoq vaqt Polshaga kelgan qorako'l qo'ylari bilan chatishtirishdan kelib chiqib o'rganish olib bordi. Tatarlar yurishga ketayotib, qo'y podalarini haydab chiqarishdi, ular mag'lubiyatga uchragan taqdirda asirlar bilan birga g'oliblarga berildi. Yanov (Lyubinskiy vodiysi) yaqinida tatar aholi punktlari paydo bo'ldi, bu yerda qorako'l podalari ko'p bo'lib, Otroki, Palatka, Batorj va boshqa ko'plab qishloqlarda boqilgan. 1923 yilda Qorako'lichilik uyushmasi tashkil etildi. 1928-yilda qorako'l zotli zotdorchilik kitobining birinchi jildi nashrdan chiqdi va Ikkinchi jahon urushining keyingi yillarida Polsha qorako'l qo'ylarini Fransiya, Belgiya,

⁵ Кияткин П.Ф. Узбекистонда куйчилик. - Т.: Уздавнашр, 1952. -91 б.

Yugoslaviya, Ruminiya, Finlyandiya, Shveysariya va Polsha naslchilik rivojlangan boshqa mamlakatlarga eksport qildi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, polshalik qorako'lchilarning ko'rgazmalarida bir necha bor sovrinli o'rinlarni olganini qayd etish mumkin. Polshada qorako'l ishlab chiqarish yiliga atigi 1500 terini tashkil qiladi, ichki bozor va eksport uchun teriga ehtiyoj haqiqatan ham cheksiz edi. Astraxan uchun davlat xaridi narxi sifatga qarab bir dona teri uchun 200 dan 1200 so'mgacha narx beriladi. 1924-yilda Sharqiy Slovakiyada tajriba tariqasida qorako'l qo'chqorlarini turli zotdagi, asosan, volosh (oq va qora), gempshir va sharqiy friz qo'ylari bilan chatishtirish ishlari olib borildi⁶. G'arbiy Slovakiyada (Budmeritsa, Tirnava yaqinida, Chexiya Respublikasida) asosan chatishtirishlar ko'paytirildi. Ko'p sonli chatishtirilgan qo'ylarda ular Dachikdagi sovxozlarda va Karlovi Varidagi fermada ko'paytirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Akhmedov B. A. THE ROLE OF UZBEKISTAN ON ESTABLISHING KARAKUL (ASTRAKHAN) SHEEP BREEDING IN FOREIGN COUNTRIES //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 3. – С. 72-75.

2. Akhmedov B. A. KARAKUL BREEDING DURING THE BUKHARA EMIRATES //НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ. – 2020. – С. 160-162.

3. Akhmedov B. A. History Of Karakul Industry In Uzbekistan //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 1159-1163.

4. Axmedov B. Qorako'lchilik sohasini ilmiy tadqiqotlarda o'rganilishining ahamiyati //Journal of Social Sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 01.

5. Stoyankovskaya V.I. Qorako'l qo'ylarini o'stirish tajribasi. -T., 1962. - 44 b.

6. Mamasaliev M. M. Philosophical and Moral Aspects of Amir Temur's Foreign Policy //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 35. – С. 210-215.

7. Мамасалиев М. АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ-АХЛОҚИЙ ЖИХАТЛАР //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг

⁶ Стоянкoвская В.И. Кoрaкул куйларини устириш тажрибаси. -Т., 1962. - 44 б.

долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 170-175.

8. Чориев, С.А., Рустамов, Р.Р. ДУНЁ ТАРҒИБОТ СИСТЕМАСИ ЭВОЛЮЦИЯСИ // ORIENSS. 2022. №5-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dunyo-tar-ibot-sistemasi-evolyutsiyasi> (дата обращения: 22.01.2024).

9. Рустамов Р. Р., Тураева С. Х. Виды пропаганды, ее цели и задачи //Вестник науки. – 2020. – Т. 5. – №. 11. – С. 58-62.

10. Ro‘Ziboyev, Dilshod A‘Zam O‘G‘Li QASHQADARYO VILOYATIDA CHORVACHILIKNING IQTISODIY HAYOTDAGI O‘RNI VA SOVET HOKIMIYATINING CHORVA OZUQASI SIYOSATI // ORIENSS. 2022. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qashqadaryo-viloyatida-chorvachilikning-iqtisodiy-hayotdagi-o-rni-va-sovet-hokimiyatining-chorva-ozuqasi-siyosati> (дата обращения: 09.12.2022).

11. Norqulovich J. B. Globallashuv Davrida Migratsion Inqiroz //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 41. – С. 107-109.

12. Jalilov B. N. SOG‘LOM TURMUSH TARZI VA UNING SHAKLLANISHIGA TA‘SIR KO‘RSATUVCHI OMILLAR //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 10. – С. 276-282.

13. Буриев, И. И., & Мамасалиев, М. М. (2020). ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ. *Вестник науки и образования*, (22-2 (100)).

14. Бўриев И.И. ЎРТА ОСИЁДА СЎНГИ УЙҒОНИШ ДАВРИ ВА ҒАРБ РЕНЕССАНСИ // Вестник науки. 2020. №11 (32). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rta-osiyoda-s-ngi-uy-onish-davri-va-arb-renessansi> (дата обращения: 24.01.2024).

15. Ruziboev Dilshod A‘Zam Ugli TOURISM POWER OF UZBEKISTAN // ORIENSS. 2021. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tourism-power-of-uzbekistan> (дата обращения: 09.12.2022).